

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПРОЦЕС ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто становлення концепції сталого розвитку в якості бажаної цілі розвитку суспільства, поняття сталого розвитку та антикризового управління як складової забезпечення сталого розвитку національної економіки, сфер економічної діяльності та конкретних підприємств.

The concept formation of sustainable development as a desired goal of society development is considered in the article. The notion of sustainable development and crisis management as the component of national economy sustainable development, other areas of economic activity and specific companies are also discussed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний розвиток України характеризується кризовими явищами як в економіці країни, так і в розвитку окремих її регіонів, галузей, в діяльності деяких суб'єктів господарювання. Варто також зважити на інституційні перетворення в Україні, які відбуваються під впливом глобалізації, загальносвітових трансформаційних процесів, що призводить до зміни та знищення попередніх зв'язків, що вимагає забезпечення сталого розвитку національної економіки, сфер економічної діяльності та конкретних підприємств на основі антикризового менеджменту, вдосконалення системи управління, проведення широкомасштабних державно-управлінських реформ, запровадження ефективних антикризових механізмів тощо. Доцільність переходу до реалізації стратегії сталого розвитку України визначається як внутрішніми чинниками, так і зовнішніми, що пов'язані з євроінтеграційними прагненнями країни та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України.

В проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів визначено, що «зростаюча залежність національної економіки від зовнішніх факторів, в тому числі негативних, обмеженість і дорожня енергетичних ресурсів, необхідність більш раціонального використання сировинної бази і робочої сили повинні служити стимулом для ... переходу вітчизняної економіки до стандартів економічно безпечного виробництва і споживання з метою забезпечення сталого економічного розвитку в цілому» [1].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми сталого розвитку досліджували у своїх працях відомі зарубіжні вчені, серед яких Деніс і Донелла Медоуз та Й. Рандерс [2, с.258–286], Г. Дейлі [3, с.28]. Серед російських учених – Н. Давидова [4, с.18], М. А. Кувшинов [5, с.86], О. Тимофєєва [4, с.18] та А. Д. Урсул [6, с.36]. В Україні починаючи з 1992 року питання сталого розвитку також стало предметом усвідомлення, дослідження і обговорення в колі науковців, практиків, представників громадськості. Але в цілому дослідження переважно торкаються окремих аспектів проблеми, мають спорадичний характер. В Україні одна із перших спроб узагальнення та осмислення понять і категорій сталого розвитку зроблена в роботі В. Степанова, Л. Круглякова, О. Розмарина «Устойчивое развитие: понятия и категория» [7, с.5–8]. Серед вітчизняних дослідників варто також відмітити Б. Данилишина [8, с.10], М. Згуровського [9, с.14], Л. Г. Мельника [10, с.412], В. Трегобчука [11, с.33] та В. Я. Шевчука [12, с.44].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вченими було опрацьовано теоретичні аспекти сталого розвитку, проаналізовано актуальні проблеми реалізації сталого розвитку України, розглянуто регіональні та галузеві особливості. Водночас складність даної проблеми пов'язана з тим, що сталий розвиток включає численні

аспекти розвитку людської спільноти, по-друге, дане поняття пов'язане з майбутнім, а воно, як відомо, невизначено і багатоваріантно. Все це породжує відсутність єдності думок і неспівпадання поглядів у визначенні поняття сталого розвитку у представників різних верств суспільства.

Не розглянуті умови і моделі, що дозволяють прогнозувати стійке функціонування і більше того – сталий розвиток підприємства. На сьогоднішній день перехід до сталого розвитку потребує більш глибокого аналізу як проблем, так і шляхів їх вирішення в напрямку забезпечення позитивних результатів сталого розвитку шляхом використання існуючого потенціалу підприємства.

Постановка завдання. Враховуючи вищевикладене, метою статті є уточнення теоретичних аспектів поняття сталого розвитку як процесу та економічного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток – процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами [13, с.25].

Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

Наприкінці ХХ ст. людство зіштовхнулося з глобальними економічними, демографічними, політичними проблемами, ростом бідності, швидким виснаженням та нестачею природних ресурсів. Однак це не тимчасове явище, а об'єктивні наслідки реалізації сучасної моделі розвитку людства. Для вирішення цих питань в якості нової моделі розвитку було запропоновано концепцію сталого розвитку, яка на сьогодні не має альтернативи.

Переламним моментом в дослідженні глобальних проблем сучасності загалом, та економічного розвитку зокрема, можна назвати доповідь Римського клубу «Межі зростання» (1977 р). Ця доповідь заклала основи сучасної концепції «сталого розвитку». Того ж року питання взаємозалежності людини і природи вперше обговорювалося на міжнародному рівні в рамках Конференції ООН з питань навколишнього людського середовища в Стокгольмі. Результатом якої стала розробка Програми ООН по навколишньому середовищу та створення багатьох національних природоохоронних структур на національному рівні. З метою розробки програми дій для всього світу була створена в 1983 р. ООН Міжнародна комісія по навколишньому середовищу і розвитку, яка в 1987 р. опубліковувала звіт «Наше спільне майбутнє», в якому і було представлено нову концепцію сталого розвитку як альтернатива розвитку, заснованому на безграничному економічному зростанні.

У цій доповіді вперше було надано точне визначення поняття сталого розвитку як такого, що сприяє задоволенню потреб нинішнього покоління без зменшення можливостей майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби. Однак офіційне визнання ідея, сформована в доповіді «Наше спільне майбутнє», отримала тільки в 1992 р., на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро. За підсумками роботи конференції було прийнято два важливих документи: Декларація Ріо з проблем навколишнього середовища та розвитку, а також Порядок денний на ХХІ століття. В цих документах екологічній складовій стійкого розвитку приділялося багато уваги, але запровадженню цілей стійкого розвитку (особливо тим, що пов'язані з розвитком та кооперацією) недостатньо.

Після Стокгольмської конференції з питань сталого розвитку були проведені багато чисельні зустрічі та конференції, проте найбільш важливими були зустріч «Планета Земля +5» (1997 р. Нью-Йорк) та Світовий саміт зі стійкого розвитку в Йоханесбурзі (2002 р.).

Незважаючи на те, що ця концепція визнана по всьому світі в якості бажаної цілі його розвитку, самому терміну «сталий розвиток» досі властива невизначеність та, як наслідок, відсутній єдиний підхід до його забезпечення.

Домінуючою, проте консервативною точкою зору урядів різних країн та бізнесу залишається розгляд стійкого розвитку як тривалого економічного зростання з метою

покращення рівня життя по всьому світу, зменшенням бідності та покращенням стану навколишнього середовища. Економічне зростання розглядається як частина вирішення проблеми, та вважається, що ринок та технології забезпечать багатший світ, який буде екологічно стабільним [14, с.2].

Представником радикального підходу виступає Г. Дейлі, який критикує ідею економічного зростання, як цілеспрямованого розвитку людства в рамках обмеженої екосистеми. Він вважає, що в деякій точці, економічне зростання, яке використовує більші об'єми ресурсів та продукує більше відходів виробництва є нестабільним, таким чином, виступаючи за перехід від економіки росту до економіки стабільності [3, с.28].

Незважаючи на різні підходи до визначення терміну «сталий розвиток» та методів його забезпечення, нераціональність концепції розвитку в напрямку необмеженого зростання є очевидною. Проте вже на даному етапі розвитку науки, вчені все більше замислюються над конкретними змінами в даному напрямку, які можна спостерігати в багатьох працях західних учених. Зокрема, звертається увага на можливість заміщення природних ресурсів виробничими та масштаби такого заміщення. З цією метою виділяють два види стійкості – слабку та сильну. Слабка стійкість передбачає, що природний та виробничий капітал є взаємозамінними, у результаті стійкість системи підтримується за рахунок суми природного та виробничого капіталу. Сильна стійкість передбачає, що заміщення природного капіталу є неможливим у принципі та для досягнення стійкості необхідно підтримувати постійний рівень природного капіталу, що дозволить наступним поколінням бути настільки забезпеченими природними ресурсами та послугами екосистеми, наскільки забезпечені теперішні покоління [15].

Економічний вимір справедливості, при забезпеченні стійкого зростання передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання природних, енергетичних і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував зростання або збереження нормального рівня соціального забезпечення і сукупного фізичного і людського капіталу. Варто зауважити, що перехід до інформаційного суспільства призводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, укрупнюючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Наразі ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів в сім разів.

Розвиток нової, «невагомої» економіки (економіки знань) стимулюється не тільки дефіцитом природних ресурсів, але і зростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення затребуваного товару [9, с.14].

Також пропонуються зміни в показниках, за допомогою яких виміряється прогрес та рівень національного продукту. Перш за все це стосується такого показника як внутрішній валовий продукт, на основі якого пропонується розрахунок так званого «зеленого» ВВП, який би враховував виснаження ресурсів та збитки, завдані навколишньому середовищу. Проте в силу методологічних та інформаційних проблем, пов'язаних з його розрахунком, Аткінсон пропонує звернути увагу на поліпшенні виміру заощаджень таким чином щоб забезпечити зв'язок між поточними діями та їх впливом на майбутнє. Він стверджує, що в процесі розробки економічної політики в рамках політики сталого розвитку варто враховувати рівень реальних заощаджень. Це дозволить політикам збалансувати збереження деяких видів природних ресурсів у рамках більш широкої мети управління наявними в економіці активами [16, с.163].

Для більш повного розуміння сутнісності поняття сталого розвитку розглянемо його з позиції консервативного, еволюційного та системного підходів. Позиція консервативного підходу до сталого розвитку орієнтована в першу чергу на збереження наявних ресурсів з метою передачі їх майбутнім поколінням, в той же час системний підхід головною метою визначає відтворення наявних ресурсів. Тоді як еволюційний підхід розглядає сталий розвиток з позиції того, що глобальні зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі, вносять корективи, які в свою чергу, відображаються на зміні траєкторії розвитку суспільства в цілому [17, с.12].

В табл. 1 наведено порівняльний аналіз існуючих точок зору щодо визначення поняття сталого розвитку.

Таблиця 1

Визначення поняття «сталий розвиток»

Прізвище автора	Визначення терміну «сталий розвиток»
Доклад Комісії Брундтланд (1987, рос. переклад 1989).	Розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби. До визначення було надано такий коментар: «Сталий і довготривалий розвиток являє собою не незмінний стан гармонії, а скоріше процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямки капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами» [18].
А. Д. Урсул	Керований системно-збалансований соціоприродний розвиток, який не руйнує навколишнє природне середовище та забезпечує виживання і безпечне, невизначено довге, існування цивілізації [6, с.36].
М. А. Кувшинов	Цілеспрямований процес управління соціально-економічною системою муніципальної освіти забезпечує стійкість зв'язків, елементів та структури системи в цілому в напрямках зростання рівня якості життя населення в межах балансу з навколишнім середовищем. «Сталий розвиток носить динамічний характер, він являє собою не незмінний стан гармонії, а скоріше процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямки капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами» [5, с.86].
Л. Г. Мельник	Стійкий розвиток є однією із утопій людства, яка, не маючи чітких критеріальних меж, як чергове «світле майбутнє», дозволяє нескінченно фантазувати про конкретні цільові орієнтації, шляхи та засоби наближення до цієї мети. Суперечливість цього терміна полягає у тому, що в одному понятті об'єднані два слова, які мають внутрішньо протилежні значення: «стійкість», що передбачає рівновагу, і «розвиток», який можливий тільки за умов постійного виходу системи з рівноважного стану [10, с.412].
В.Я Шевчук	Сталий розвиток – це «гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне сходження, збереження природно-ресурсного потенціалу, гарантує біосферний простір та екологічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому» [12, с.44].
М. Згуровський	Сталий розвиток – це процес розвитку держави на основі узгодження і гармонізації екологічної, соціальної та економічної складових із метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь [9, с.14].
Н. Давидова, О. Тімофєєва	Розвиток, який не передбачає необоротної зміни середовища проживання людини [4, с.18].
В. Трегобчук	Сталий розвиток – це «розвиток продуктивних сил країни, спрямований на задоволення найважливіших життєвих потреб не лише нинішнього, але й майбутніх поколінь з одночасним збереженням природного середовища у сприятливому, з точки зору інтересів здоров'я людини, стані і постійним підтриманням у ньому динамічної екологічної рівноваги» [11, с.33].
Б. Данилишин	Сталий розвиток – це система відносин суспільного виробництва, що при ній досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, зростанням матеріальних і духовних потреб населення [8, с.10].

Аналізуючи представлені поняття з позиції консервативного та системного підходів, можна виявити, що такі автори як Г. Х. Брутланд, Л. Г. Мельник та М. Згуровський дотримуються консервативного підходу до визначення поняття сталого розвитку. А. Д. Урсул, Н. Давидова, О. Тимофєєва, В. Я. Шевчук та В. Трегобчук є прихильниками системного підходу у визначенні даного поняття. Шанувальниками еволюційного методу можна вважати М. А. Кувшинова та Б. Данилишина.

Провівши аналіз ми визначили, що запропоновані в табл. 1 визначення відрізняються одне від одного акцентом на певних проблемах, таких як: збереження біорізноманіття, збереження природних ресурсів, рівновагу між економічною діяльністю та станом навколишнього середовища, стале зростання економіки, справедливі відносини між поколіннями, міжрегіональну справедливість, якість життя, соціальні і культурні цінності.

Незважаючи на велику різноманітність у визначеннях, основним завданням сталого розвитку проголошується задоволення найбільш важливих для життя усіх людей потреб і прагнень та надання їм можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя.

При цьому, автор вважає за доцільне уточнити поняття «сталий розвиток». На думку автора статті, сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування самоудосконалюючої (за рахунок внутрішнього потенціалу) системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, сталості економічного розвитку. Таким чином, на початку ХХІ ст. людство поступово переходить до нової моделі розвитку – концепції сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку національної економіки, сфер економічної діяльності та конкретних підприємств можливе на основі антикризового менеджменту. Унаслідок цього виникає необхідність надання чіткого визначення одного із базових термінів даного процесу – «антикризове управління». Антикризове управління можна вважати багатофункціональною та багатоаспектною системою, яка включає в себе велику кількість різноманітних елементів, що перебувають у певних відношеннях, пов'язані між собою і утворюють єдине ціле.

Наразі у вітчизняній та зарубіжній літературі немає єдиного підходу до визначення терміну «антикризове управління», що стало причиною різноплановості пропонувані різними науковцями та дослідниками визначень цього поняття. Безумовно воно може враховувати специфічні особливості сфер (економічна, політична, соціальна), в яких застосовується, але обов'язково повинно включати загальні найважливіші особливості, риси даного процесу [19].

Антикризове управління – сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретної системи.

В табл. 2 наведено деякі визначення поняття «антикризового управління», які свідчать про різноманітність його тлумачення.

Таблиця 2

Визначення поняття «Антикризове управління»

Прізвище автора	Визначення терміну «Антикризове управління»
Е. Коротков	Антикризове управління – це управління, яке ґрунтується на передбаченні загрози кризи, аналізі її ознак заходів щодо зниження негативних наслідків і використання її чинників для подальшого розвитку. У найзагальнішому вигляді під антикризовим управлінням варто розглядати таке управління, яке буде запобігати або пом'якшувати кризові ситуації [20, с.32].
Г. Курошева	Антикризове управління – сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретної системи. Антикризове управління є мікроекономічною категорією, що відображає виробничі відносини, які складаються на рівні підприємства при його оздоровленні чи ліквідації, а також включають у себе превентивні заходи з метою попередження з'явлення ознак можливого банкрутства [27, с.19].

В. Василенко	Антикризове управління - процес роботи під тиском обставин, що дозволить керівникам аналізувати, планувати, організовувати, направляти і контролювати низку взаємозалежних операцій при прийнятті швидких і раціональних рішень з невідкладних проблем [22, с.24].
А. Грязнова	Антикризове управління – це система управління підприємством, яка має комплексний системний характер і направлена на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ з допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, яка дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись в основному на власні ресурси [26, с.7].
А. Чернявський	Вважає, що головним завданням антикризового управління є розробка найменш ризикових управлінських рішень, які дозволили б досягти поставленої мети та результату з мінімумом додаткових коштів і негативних наслідків [24, с.31].
О. Крутик, О. Муравйова	Антикризове управління – це управління в умовах ризику, тому вони виділяють такі антикризові заходи: аналіз становища макро-, мікросередовища та вибір провідної місії; пізнання економічного механізму виникнення кризової ситуації та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою раннього виявлення сигналів про загрозу кризи, що наближається; стратегічний контролінг та розробка стратегії запобігання кризи; оперативна оцінка та аналіз фінансового становища і виявлення можливості настання неспроможності (банкрутства) – оперативний контролінг; розробка провідної політики в умовах кризи та виходу з неї; постійне врахування ризику та розробка заходів щодо його зниження [25, с.16].
Л. Лігоненко	Антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремої системи [23, с.68].
А. Большаков	Антикризове управління – це управління, в якому задіяні оперативний, тактичний, стратегічний та упереджувальний механізми діагностики, стабілізації та виводу підприємства з можливої кризи [21, с.4].

Як видно із табл. 2, існує три основні підходи до визначення поняття антикризового управління:

- антикризове управління як процес управління в умовах кризи, метою якого є стабілізація діяльності підприємства та його фінансового становища;
- антикризове управління як процес запобігання кризи – передкризове управління, орієнтоване на своєчасне виявлення симптомів кризи, що насувається, з метою недопущення його розвитку;
- антикризове управління як управління процесами виходу з кризової ситуації, спрямоване на мінімізацію витрат і втрачених можливостей при виході з кризи.

На думку автора, тільки комплексний підхід до визначення сутності цього поняття, який розглядав би процес антикризового управління як з макро-, так і мікроекономічної точки зору і включав спеціальні прийоми і методи управління

процесами запобігання, подолання та управління в умовах кризи дасть змогу побудувати дієву систему антикризового управління, адекватну сучасним умовам господарювання

На основі аналізу та систематизації визначення поняття антикризового управління зарубіжних та українських вчених автор статті дійшов висновку, що повністю розкрити сутність антикризового управління можливо тільки за умови визначення його як багатогранного явища, зважаючи на широке та різнопланове коло питань, які воно охоплює.

Автор вважає, що антикризове управління представляє систему комплексних організаційно-управлінських заходів, заснованих на стратегічних засадах, в умовах ризику щодо попередження, нейтралізації та зниження негативних наслідків кризових ситуацій та використання її чинників для подальшого стійкого розвитку протягом усього періоду її існування.

Система антикризового управління має властивості, які надають механізму управління такі особливості як: гнучкість і адаптивність, здатність до диверсифікації та своєчасного ситуаційного реагування, зниження централізму для забезпечення своєчасного ситуаційного реагування на виникаючі проблеми, а також можливість ефективно використовувати потенціал підприємства і неформальні методи менеджменту.

Висновки і перспективи подальших розробок. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання та незважаючи на те, що ця концепція визнана у всьому світі в якості бажаної цілі його розвитку, самому терміну «сталий розвиток» досі властива невизначеність та, як наслідок, відсутній єдиний підхід до його забезпечення.

Питанню сутності термінів «антикризове управління» та «сталий розвиток», присвячено значну кількість досліджень та праць, як результат – сутність термінів у різних дослідженнях може суттєво відрізнитись, акцентуючи увагу на його різних аспектах. Аналіз зазначених праць та досліджень щодо сутності понять дозволив нам визначити основні засади, які є ключовими і покладаються в основу визначення понять та сформулювати власне визначення антикризового управління як основного засобу забезпечення сталого розвитку, а також уточнити і саме визначення сталого розвитку.

Водночас, хоча сталий розвиток має певні базові, ключові засади, залежно від сфери застосування (політична, соціальна, фінансова, регіональна, та інші) воно може набувати певних специфічних особливостей. На нашу думку, саме забезпечення стійкого розвитку економіки потребує подальшого детального дослідження, обґрунтування та формування відповідних теоретичних та методологічних засад для можливості досягнення найбільшої ефективності української економіки.

У подальших наукових розробках автором планується проаналізувати систему показників стійкого розвитку підприємства, так як досягти сталого розвитку країни та її регіонів неможливо без сталої роботи підприємств та організацій.

Список використаної літератури

1. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.
2. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя / Д. Медоуз, Й. Рандерс; [пер. с англ. Е. С. Оганесян]. – М.: Академкнига, 2007. – 342 с.
3. Дейлі Г. Е. Сталий розвиток: визначення, принципи, політики / Г. Е. Дейлі // Науковий вісник. – 2005. – № 15.6. – С. 27–39.
4. Давыдова Н. Устойчивое развитие города. - Вопросы разработки стратегии / Н. Давыдова, О. Тимофеева // Журнал муниципальная экономика. – 2000. – №4. – С. 18–23.
5. Кувшинов М. А. Понятие управления устойчивым развитием социально-экономической системы муниципального образования [Электронный ресурс] / М. А. Кувшинов //

- Молодой ученый. – 2011. – № 7. – Т. 1. – С. 86–91. – Режим доступа: <http://www.moluch.ru/archive/30/3427>.
6. Урсул А. Д. Концептуальные проблемы устойчивого развития / А. Д. Урсул // Бюллетень РАН. Использование и охрана природных ресурсов в России. – 2005. – № 1. – С. 30–38.
 7. Степанов В. Н. Устойчивое развитие: понятия и категории / В. Н. Степанов, Л. Л. Круглякова, А. Л. Розмарина. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 1997. – 52 с.
 8. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К.: СОПС Украины НАНУ, 1999. – 367 с.
 9. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19 (598). – 14 с.
 10. Мельник Л. Г. Поняття про сталій розвиток / Л. Г. Мельник // Основи стійкого розвитку. – Суми: Університетська книга, 2007. – С. 411–442.
 11. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 31–41.
 12. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В. Я. Шевчук– К.: Геопринт, 2006. – 200 с.
 13. Сталій розвиток суспільства: навч. посіб. / [А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко]. – К., 2011. – 392 с.
 14. Ключко В. Г. Перехід до концепції сталого розвитку як необхідна передумова подальшого суспільного прогресу [Електронний ресурс] / В. Г. Ключко. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6710/2/Kluchko.pdf>.
 15. Norwood V. Sustainable development: mapping different approach [Electronic source] / V. Norwood, M. Mellor, G. O'Brien // Sustainable development. – 2005. – № 13. – С. 38–52. – Access: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/6710>.
 16. Atkinson G. Re-thinking economic progress/ G. Atkinson// World economics. – 2000. – № 1. – С. 153–166.
 17. Петушинова В. Ц. Устойчивое развитие сельских территорий на основе агротуризма: дис. на соискание уч. степени кандидата эк. наук: 08.00.05 / Валентина Цыренжаповна Петушинова. – Улан-Удэ, 2014. – 227 с.
 18. Брутланд Г. Х. Наше общее будущее. Доклад Комиссии ООН по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс] / Г. Х. Брутланд. – М.: Прогресс, 1988. – С. 21. – Режим доступа: <http://устойчивоеразвитие.рф/files/monographs/OurCommonFuture-introduction.pdf>.
 19. Шпачук В. В. Сутність терміну «антикризове управління» [Електронний ресурс] / В. В. Шпачук // Науковий вісник академії муніципального управління: зб. наук. праць (Серія «Управління»). – 2011. – № 1. – С. 217–223. – Режим доступу: <http://Uadocs.exdat.com/docs/index-490545.html>.
 20. Коротков Э. М. Антикризисное управление: учеб. пособ. / Под ред. Э. М. Короткова – М.: ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
 21. Большаков А. С. Антикризисное управление: финансовый аспект: монография / А. С. Большаков. – СПб.: СПбГУП, 2005. – 132 с.
 22. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. для вищих навч. закл. / В. О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с.
 23. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / [за ред. Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко]. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 377 с.
 24. Чернявский А. Д. Антикризисное управление: учеб. пособ. / А. Д. Чернявский. – К.: МАУП, 2000. – 208 с.
 25. Антикризисный менеджмент: превентивные методы управления / А. Б. Крутик, А. И. Муравьев.– СПб.: Питер, 2001.– 432 с.
 26. Антикризисный менеджмент / Под ред. А. Г. Грязновой. – М: Тандем; ЭКМОС, 1999. – 368 с.
 27. Курошева Г. М. Теория антикризисного управления предприятием: уч. пособ. / Г. М. Курошева. – СПб.: Речь, 2002. – 372 с.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2014.